

Bangó Zoltán

A különleges jogrendi civil és katonai igazságszolgáltatás múltja, jelene és jövője

„Haza csak ott van hol jog is van.”

Petőfi Sándor

A fentebbi Petőfi idézet a modern polgári gondolkodás alapja a jog és az állam viszonyában a jog primátusa alapvető az államot a jog korlátozza, ez az állam legitimitásának alapja. Egyes esetekben azonban a tétel megfordul, miszerint az állam, a haza fennmaradása érdekében bizonyos jogok korlátozása válik szükségessé. Ezek a helyzetek anomáliás, jogon kívüli, különleges állapotnak tekintendők. Ezen különleges állapotokat szinte az összes demokratikus állam jogrendje ismeri és szabályozza, a szabályozás célja a válsághelyzet hatékony kezelése az alapjogok legkisebb korlátozása mellett, egyúttal a normál jogrendre történő visszaállás garantálásával. Ez a válsághelyzetekre alkotott különleges szabályozás egyáltalán nem újkeletű, hiszen már az ókori köztársasági Rómában is lehetőség nyílt a szenátus jogkörének szűkítésére azért, hogy határozott időre dictator-t választhattak háború vagy háborús veszély esetére.¹

A különleges jogrend eltérő szabályozása leginkább az igazságszolgáltatásban a legszenzitívebb, itt van szükség leginkább a szabályozás hatékonyságára, egyúttal demokratizálására, hiszen ez a klasszikus montesquie-i hármasság hatalomfelosztás azon alappillére, mely az állam polgárainak életét legközvetlenebbül érinti és befolyásolja, egyúttal biztosítja jogaik érvényesülését. Figyelemmel továbbá arra, hogy a különleges jogrend esetében a hadköteles magyar lakosság behívásra kerülhetne, mellyel az aktív katonai

---

¹ Lakatos László: A különleges jogrend és a honvédelem szabályozása. In. MTA Law Working Papers 2014/49. sz. 2.o.

szolgálatot teljesítők létszáma nagy mértékben megnőne, így az igazságszolgáltatás területén is kiemelt fontosságú szerephez jutna katonai igazságszolgáltatás. A katonai büntetőjogi diszciplína bibliográfiáját megvizsgálva láthatjuk, hogy több szakcikk foglalkozik katonai büntetőeljárás kérdésekkel; különleges jogrendi katonai igazságszolgáltatási témában, mely nem kizárólag jogtörténeti kategóriaként vizsgálódik, azonban igen csekély számú munka született.

Főntebbiek okán jelen tanulmányomban a hazai különleges jogrend esetén bevezethető igazságszolgáltatást érintő szabályokat és lehetséges szabályozásokat tekintem át, különös tekintettel a katonai igazságszolgáltatásra. Ugyanakkor fontosnak tartom a téma történeti áttekintését is, mivel ezáltal a jelenleg hatályos szabályozás és alkalmazott jogintézmények történeti alapjait és előzményeit ismerhetjük meg, egyúttal a tanulságokat leszűrve fontos iránymutatást kaphatunk a szabályozás jövőbeni megalkotásához is.

1. A hazai különleges jogrendi igazságszolgáltatás történeti áttekintése, történeti gyökerek²

1.1. A különleges jogrend első egységes szabályozása (1912)

A különleges jogrendi szabályozás témáját vizsgálva először a háború esetére szóló kivételes intézkedésekről szóló 1912. évi LXIII. törvénycikkről (*a továbbiakban: Hki*). kell említést tennünk, amely az első átfogó különleges jogrendi szabályozást jelentette.³ Különleges állapotként kizárólag a háború és háború veszélyeként definiálta a jogszabály, így a különleges jogrendi intézkedések, a

---

² A különleges jogrend történeti kialakulását vizsgáló, összefoglaló történeti munka már napvilágot látott, ebben elsősorban Kádár Pál munkásságát (*A Kivételes hatalomtól a különleges jogrend idején bevezethető intézkedésekig*. In. *Katonai Jogi és Hadijogi Szemle* 2014/1. sz.) vettem alapul, azonban jelen tanulmányomban elsősorban az általa áttekintő jelleggel vizsgált igazságszolgáltatást érintő kérdéseket vizsgálom meg.

³ Kádár: i. m. 5. o.

kivételes hatalom körében is csak ezen időszakban voltak alkalmazhatóak.⁴ Ebből az is következett, hogy a különleges jogrend a háború végét követően létjogosultsága megszűnt, a normál jogrendre történő átállás lett volna kötelező.

Az 1912-es joganyag alapján meghozott különleges intézkedések azonban még az 1920-as évekig hatályban maradtak belpolitikai okokra figyelemmel.⁵ Látható azonban, hogy a jogalkotó már itt is szembesült azzal a problémával, hogy a háború okozta instabil kivételes állapot nem csak a külső fegyveres támadás esetén áll elő, hanem instabil belpolitikai viszonyok, esetenként a törvényes hatalom megdöntésére irányuló fegyveres támadás nyomán is.

Felvetődik a kérdés azonban, hogy a különleges hatalom ilyen jellegű meghosszabbítása, kiterjesztése nem sértette-e jogbiztonság követelményét. Álláspontom szerint az Országgyűlés ebben a történelmi helyzetben azzal a problémával szembesült, hogy a háború klasszikus fogalma nem alkalmazható, ezért a háború fogalmát kiterjesztően értelmezve oldotta meg az aktuálpolitikai helyzetet, mely különleges állapot az állampolgárok mindennapi életében is változást okozott, így az Országgyűlés ezt jogszerűen tette meg. Felhívnom a figyelmet továbbá arra is, hogy a háború fogalma a korabeli nemzetközi jogi diszciplínában nem volt annyira szilárd mint az a második világháborút követően a XX. század második felében, így a belső jogi szabályozásban sem jelentett egységes mércét, azt a jogértelmezők kiterjesztően bármilyen a törvényes hatalom elleni fegyveres támadásként értelmezheték.

A vizsgált törvénycikk az igazságszolgáltatásra vonatkozó kérdések körében kizárólag büntetőjogi kérdéskörben tartalmaz szabályozást, amelyek kétszorosra oszthatók egyrészt eljárásjogi, másrészt büntető anyagi jogi, mely utóbbi két alcsoportra oszlik, úgymint büntetési tételeket módosító; valamint anyagi jogi tényállásokat kiterjesztő, új tényállásokat megfogalmazó (kriminalizációs) rendelkezésekre.

---

⁴ A háború esetére szóló kivételes intézkedésekről rendelkező 1912. évi LXIII. törvénycikk 1. §.

⁵ Lakatos: i. m. 3.o.

Büntető eljárásjogi területen illetékességi, hatásköri szabályoktól eltérő szabályozás lehetőségére ad felhatalmazást a kormányzatnak.⁶ Ezen eljárásjogi szabályok alkalmazására azonban csak a kivételes hatalom körében alkotott rendelete szabályozása nyomán van lehetőség. A hatásköri szabályok megváltoztatása a mai fogalmainktól eltérően sokkal nagyobb eltérést jelentett a békeidőben alkalmazandó jogrendtől. Az esküdt bíróságok hatásköre gyakorlatilag korlátlanul elvonható volt és a kormányzat azt rendeletével a királyi törvényszék hatáskörébe utalhatta, ha az megítélése szerint hadviselési érdeket érint.⁷ Az általános, békeidőben alkalmazandó hatásköri szabályok szerint ugyanis a 1897. évi XXXIV. törvénycikk 15. §-ában felsorolt büntettek esetében esküdtbíróság járt el. Ezen szabályozás célja egyértelműen az eljárások gyorsítását célozta, azzal, hogy a laikus bíróságok hatáskörét elvonva központi bíróságokhoz utalhatott bizonyos ügyköröket.

A 1912. évi LXIII. törvénycikk 31. §-a szerint:

„Az igazságügyminiszter felhatalmaztatik, hogy a gyorsított bűnvádi eljárásnak a 12. §-ban említett szabályait, a rögtönbiráskodási szabályokat is ideértve, az 1896:XXXIII. törvénycikkben foglalt rendelkezések módosításával és kiegészítésével és az 1912. évi XXXII. és XXXIII. tc. elveinek szem előtt tartásával rendeleti uton megállapíthassa.”

Az igazságügyi miniszter tehát törvényben kapott felhatalmazás alapján szabadon szabályozhatta a statáriális igazságszolgáltatás eljárásjogi szabályait. Itt szükséges megjegyeznünk, hogy ezen szabályozás személyi hatálya nem terjedt ki a honvéd hadbíróóságok hatálya alá tartozó katonai személyekre, következik mindez abból, hogy a katonai büntetőügyekben alkalmazandó statáriális eljárási szabályokat az alább vizsgált 1912. évi XXXII. és XXXIII. törvénycikkek rendelkezései szabályozzák⁸,

---

⁶ Vö. 1912. évi LXIII. törvénycikk 12-17. §.

⁷ 1912. évi LXIII. törvénycikk 12. § 1. pont.

amelyet rendeleti úton a miniszter nem volt jogosult módosítani, sőt ahogyan az a hivatkozott szakaszból kitűnik a katonai szabályokat volt szükséges alapul venni.

A Hki. 31. §-a alapján az igazságügyi miniszter először 1914-ben szabályozta a rögtönítélő bíróságok eljárási szabályait a 12.002/1914. I.M.E. rendeletben, ahol is az 1. §-ban rögzített személyi hatály alól ki voltak rekesztve a katonai büntetőeljárás alá tartozó elkövetők. Mivel a dolgozat terjedelmi keretei nem teszik lehetővé, hogy a Hki. alapján kiadott statáriális jellegű szabályokat részletesen elemezzem, a statáriális szabályozás részletesebb elemzését csak a katonai eljárások vonatkozásában teszem meg. Összefoglalóan elmondható azonban, hogy a 12.002/1914. I.M.E. rendelet (*a továbbiakban: IME rendelet*), valamint az ezt követően kiadott hasonló tárgyú rendeletek⁹ a bünvádi eljárások általános szabályaitól eltérő eljárást gyorsító szabályokat állapítanak meg, egyes esetekben nagyon hasonló módon, azok szinte csak részletszabályokban tértek el.¹⁰ Az IME rendelet a gyorsított eljárás szabályai szerint a magánvád és pótmagánvád intézményét kizárta, a védelem ellátását ügyvédjelölt is elláthatja, egyfokú perorvoslati lehetőség volt, halálbüntetés ellen volt lehetőség kegyelmi kérvény benyújtására.¹¹ A rögtönítélő eljárás a királyi törvényszék hatáskörébe tartozott, négy tagú tanács járt el, védő részvétele kötelező volt, ekörben ügyvédjelölt is eljárhatott, azonban csak jogvégzett személy lehetett védő, a királyi ügyész – eltérően a katonai eljárástól – vádiratot nyújtott be a bíróságnak, az ítélet amennyiben kegyelmi kérvény felterjesztésre nem kerül azonnal jogerőssé vált a kihirdetéssel, ezzel eltérő vonásokat leszámítva a

---

⁹ 2.060/1915 M.E. rendelet, 2731/1917. M.E. rendelet, melyek tulajdonképpen hasonlóan szabályozták az eljárási szabályokat, mint az IME rendelet.

¹⁰ Tóth J. Zoltán: Rögtönbíráskodásra vonatkozó jogi szabályozás a Horthy –korszakban. In. *Hadtudomány* 2010/4. sz. 122. o.

¹¹ 12.002/1914. I.M.E. rendelet 1-24. §

katonai startáriális eljárás szabályaival azonos szabályokat állapított meg az IME rendelet¹².

Büntető anyagi jogi területen a Hki. maga állapít meg különleges szabályokat, nem szükséges a kormányzat kivételes hatalom gyakorlása az alkalmazásukhoz, azok a hadiállapot beálltával *ex lege* érvényesülnek figyelemmel arra, hogy a törvénycikk a háború idején elkövetettséget említi feltételként, tényállási elemként.¹³

A 1912. évi LXIII. törvénycikk 13. § szerint azonban:

„a ministerium az I. § korlátai között megállapítja azt az időt, a melyet a 18-27. §-ok szempontjából háború idejének kell tekinteni”

A törvénycikk szerint tehát a kormányzat jogosult volt rendeleti úton szabályozni azon jogértelmezési kérdést, amely meghatározza a törvénycikk büntető anyagi jogi szakaszai vonatkozásában a háború fogalmát. Szembetűnő, hogy az 1912-es joganyag szóhasználatából az következik, hogy a kormányzat visszamenőlegesen is megállapíthatja a háborúnak tekintendő időszakot, hiszen nem a háborús helyzet kihirdetéséről kell a kormánynak rendelkeznie, vagyis nem csak az időszak kezdetét határozza meg, hanem megállapít egy időszakot (időintervallumot), vagyis a törvényszöveg szemantikájából következően már a háborús időszak végét is meghatározhatja utólag.

A vizsgált joganyag büntető anyag jogi szabályain belül a büntetési tételeket módosító szabályok a háború idején elkövetett egyes taxatívén felsorolt cselekmények büntetési tételeit felemelte, súlyosabb büntetés kiszabását tette lehetővé. Ez természetesen nem jelentette azt, hogy a felsorolásból kihagyott cselekmények, mivel azok a háború idején magasabb jogellenességi fokot értek el, a társadalomra veszélyessége magasabb volt, mint béke idején elkövetettekénél ne lett volna súlyosabban büntetve, ez a büntetés kiszabásnál a bírói mérlegelés körében került értékelésre. A

---

¹² 12.002/1914. I.M.E. rendelet 25-45. §.

¹³ 1912. évi LXIII. törvénycikk 18-30. §.

törvénycikk ez irányú büntető törvénykönyvet módosító rendelkezéseinek célja egyértelműen a háborús időszakban előállt speciális, instabilabb állam-berendezkedés mellett a társadalom védelme volt, ettől preventív hatást vártak.

A büntetőkódexet kiegészítő, krimializációs rendelkezések körében megállapítható, hogy azok nem merőben új törvényi tényállások, hanem a már meglévő büntető törvénykönyvi tényállásokat kiterjesztő rendelkezések, így külön rendeli büntetni például a felbujtói minőséget a jogellenes munkabeszüntetés és a magánosok elleni erőszak esetében.

Külön szükséges az egyes katonai bűncselekmények különös részi tényállását kiterjesztő rendelkezéseket megvizsgálnunk. A tárgyalt törvénycikk 22. §-a külön rendeli büntetni a szökés és a behívási parancs iránti engedetlenség kivételével az összes katonai büntetthez kapcsolódó segítségnyújtást és felbujtást. Arra vonatkozóan azonban a joganyag nem tartalmaz rendelkezést, hogy ezen cselekmények vonatkozásában mely bíróságok rendelkeznek hatáskörrel, vagyis, hogy azok elbírálására a katonai büntetőjogi fórumok vagy a civil büntetőbíróságok járnak-e el. Figyelemmel azonban a honvédség katonai bűnvádi perrendtartásáról szóló 1912. évi XXXIII. törvénycikk 11-13. §-aira az ott fel nem sorolt elkövetők által elkövetett cselekmények elbírálása a civil bíróságok hatáskörébe tartoztak, kivéve, ha az a háború vagy háborús veszély esetén a 14. §-ban felsorolt katonai bűncselekményekhez kapcsolódó részesi magatartást a kormányzat rendeletével a katonai bíróságok körébe utalta. Ebből következik tehát, hogy míg a katonai bíróságok bírálták el a katonai bűncselekményt elkövető cselekményét, az ahhoz kapcsolódó részesi cselekményeket – a kormány különleges állapot esetére alkotott eltérő rendeletének hiányában¹⁴ – civil bíróságok bírálták el, ez azt eredményezte, hogy a civil büntető bíróságoknak a katonai büntetőjogi tényállásokat kellett alkalmaznia a civil elkövetőkre. Megjegyzendő azonban, hogy az 1912. évi LXIII törvénycikk 22. §-a szerinti, ezen háború esetére kiterjesztett

---

¹⁴ 1912. évi XXXIII. törvénycikk 14. §

bűncselekmény szubszidiárius jellegű, csak akkor állapítható meg, ha az elkövetővel szemben más súlyosabb bűncselekmény nem állapítható meg. Ebből az is következik, hogy a 22. § szerinti cselekmény halmazatban történő megállapítása súlyosabb bűncselekménnyel nem volt lehetséges, kizárt tehát, hogy egy adott személy aki maga is önálló elkövetője egy katonai bűncselekménynek egyúttal ezen speciális részesi bűncselekményt is megvalósítsa.

Az 1912. évi LXIII. törvénycikk 23. §-a szerint büntetendővé vált az a személy, aki az 1878. évi V. törvénycikk 456. §-ában foglalt közléseket tesz közzé az osztrák-magyar monarchia szövetségeseinek haderejéről. Ezen kiterjesztésre az első világháborút megelőzően kialakult speciális szövetségi rendszerek védelme érdekében volt szükség. Az 1912-es törvénycikk 24. §-a azonban ennél kétesebb megítélésű kiterjesztéssel is él, melyben a hivatali kötelességszegés rendeli büntetni, ha azt háború idején szövetséges haderővel szembeni kötelességet érint. Ezen utóbbi szakasz esetében a szövetséges fegyveres erővel szembeni hivatali kötelességmulasztás elsősorban a szövetséges államok állampolgárait terhelhette, ezzel azonban kiterjesztette a magyar büntető törvénykönyv hatályát olyan személyekre is akik egyébként más cselekmény vonatkozásában nem tartoztak az osztrák-magyar joghatóság alá.

Összefoglalva a Hki különleges állapotot szabályozó egységes joganyag, mely igazságszolgáltatást érintő rendelkezései kizárólag büntetőjogi kérdésekkel foglalkozott, melynek három célja az eljárások felgyorsítása, a prevenció magasabb fokának elérése és a magyar honvédséget illető büntetőjogi védelem szövetséges fegyveres erőkre történő kiterjesztése. A vizsgált törvénycikk mintegy a közelgő háborúra készítette fel a magyar büntető igazságszolgáltatást.

1.2. Különleges katonai bünvádi eljárások az 1912-es perrendtartási joganyagban

Az 1912-es honvédség katonai bünvádi perrendtartásról szóló 1912. évi XXXIII. törvénycikk (*a továbbiakban: Hkbp.*)¹⁵ jogszabály Kelemen Roland értelmezésében első katonai bünvádi perrendtartásról szóló írott joganyagunk volt.¹⁶ Ezzel szemben, egyetértve Kovács Tamással, semmiképp nem tekinthető első írott katonai büntetőeljárás szabályozásnak a tárgyalt joganyag, ebben a tárgykörben ugyanis már korábban írott joganyagként rendelkezett az 1707. évi Regulamentum Universale¹⁷. Mivel azonban ezen joganyag alapvetően a feudális, banderiális hadsereg katonai igazságszolgáltatásáról szól, így az jelen tanulmány témáját nem érinti, azt részletesen megvizsgálni nem fogom.

A Hkbp. – ellentétben a Regulamentum Universale-val – alapvetően a polgári kor reguláris hadseregére vonatkozó szabályozásnak tekinthető, így az a jelenleg hatályos joganyag történeti előzménynek tekintendő. Ha megvizsgáljuk az 1912-es bünvádi eljárási joganyag rögtönítélő bírósági eljárást szabályozó XXVII. és a hadrakelt seregnél alkalmazandó eljárási szabályokról szóló XXVIII. fejezeteit, láthatjuk, hogy az ott meghatározott eltérő szabályok valójában különleges állapotban – annak is két esetében – bevezethető különös katonai bünvádi eljárási szabályokat rögzíti. Hangsúlyozni kívánom, hogy ezen joganyag 1950-ig hatályos szabályozása volt a katonai igazságszolgáltatásnak.

---

¹⁵ Az 1912. évi XXXII. törvénycikk szinte szó szerint megegyezik a Hkbp. rendelkezéseivel, azok csak a közös haderőre vonatkozó speciális szabályok tekintetében tér el.

¹⁶ Kelemen Roland: A Katonai büntető igazságszolgáltatás szervezete az első katonai bünvádi perrendtartás és annak módosítása tükrében. In. Katonai Jogi és Hadijogi Szemle 2013/1. sz. 119. o.

¹⁷ Kovács Tamás: A Katonai büntető perrendtartás születésétől a katonai ügyészi szervezet megszűnéséig. In. Katonai Jogi és Hadijogi Szemle 2013/1. sz. 139. o.

Rögzítenünk kell, hogy a Hkbp. személyi hatálya, Hautzinger Zoltán szavaival élve „honvéd büntetőbíráskodás” hatályának felel meg,¹⁸ vagyis – az alább rögzített kivételekkel – a hadsereg tényleges állományú tagjaira, a népfelkelés és csendőrségi szervezet tagjaira és a katonai szerveknél szolgálatot teljesítő személyekre terjedt ki.¹⁹

A rögtönítelő bírósági eljárás – ahogyan annak elrendelési szabályainál alábbiakban látható lesz – béke idején is elrendelhető, abban az esetben, ha az eljárások tárgyi hatálya alá tartozó cselekmények súlyos közbiztonsági, haderőben fennálló fegyelmet súlyosan veszélyeztet, vagy az állam haderőt fenyegeti²⁰. A hadrakelt seregek bírósága a tábori haditörvényszék pedig háború esetén állítható fel. Láthatjuk tehát, hogy a rögtönítelő bíróságok tulajdonképpen a háború esetén kihirdetendő különleges jogrendek esetén volt alkalmazandó. Az alábbiakban ezen két eljárásrendet vizsgálom meg.

A rögtönítelő bírósági eljárás a Hkbp. rendelkezései szerint két esetben volt alkalmazható, egyrészt amennyiben azt a honvédelemért felelős miniszter kihirdette,²¹ másrészt kihirdetés nélkül, amennyiben a hadosztálybírósághoz utalt illetékes parancsnok (*a továbbiakban: illetékes parancsnok*) a rögtönítelő eljárást elrendelte. Ezen eljárási forma csak katonákkal szemben volt alkalmazható, olyan személyekkel szemben, akik nem tartoztak a Hkbp. személyi hatálya alá, civilekkel szemben kizárt volt az alkalmazás.

Kelemen Roland jogértelmezésében az első esetben a honvédelmi miniszter a rögtönítelő eljárás lefolytatását generális jelleggel elrendelhetette, míg a kihirdetés nélküli parancsnoki döntés

---

¹⁸ Bögyöly Gyula, Hautzinger Zoltán: Az önálló katonai büntető kodifikáció tricenáriuma. Kódex Nyomda, Pécs 2007, 98. o.

¹⁹ Dohy Beatrix: A büntetőjog mozaikjának egy apró darabja. In. Katonai Jogi és Hadijogi Szemle 2015/2. sz. 14-15.o.

²⁰ Hkbp. 435. § (2) bekezdés

²¹ A honvédség katonai bünvádi perrendtartásáról szóló 1912. évi XXXIII. törvénycikk 435. §.

esetében csak meghatározott bűncselekmények esetében volt lehetőség a rögtönítélő bírósági eljárásra²². Álláspontom szerint azonban a törvényszövegből más következik. A Hkbp. 433. §-a valóban felsorolja azon katonai bűncselekményeket, ahol az illetékes parancsnok elrendelhetette a különleges eljárás alkalmazását, azonban a 435. § (1) bekezdése szintén meghatározott bűncselekmények esetén teszi lehetővé a honvédelmi miniszternek a rögtönítélő bírósági eljárás kihirdetését:

*„A katonai büntetőjogban meghatározott eseteken kívül a rögtönítélő eljárásnak csak a rögtönbíráskodás előzetes kihirdetése után lehet helye a kihirdetés után elkövetett **gyilkosság, rablás, gyujtogatás és az idegen tulajdonnak gonoszszágból rongálásával elkövetett nyilvános erőszakoskodás bűntetteire nézve.**”*

A honvédelmi miniszter a fenti bűncselekmények esetén is csak akkor rendelheti el ezen különleges eljárást, ha *„oly fenyegető módon harapóznak el, hogy a fegyelem csorbulásának vagy a közbiztonság veszélyeztetésének, vagy az állam hadi erejét fenyegető bűncselekmények szélesebb körü elterjedésének megakadályozása végett elrettentő példaadás válik szükségessé²³”*. A honvédelmi miniszter tehát csak a katonai bűncselekmények és a fent nevesített bűncselekmények esetében hirdethette ki a rögtönítélő bírósági eljárást. A Honvédelmi miniszternek a kihirdetéskor meg kellett jelölnie a kihirdetés hatálya alá területeket (területi hatály), valamint a katonai kötelékeket (személyi hatály). Meg kell jegyeznünk azonban, hogy bár a jogszabály adta környezet csak meghatározott esetekben engedte alkalmazni ezen különleges szabályokat, azokat a parancsnokok a gyakorlatban a háborús időszakokban felülírták, így annak alkalmazási körét kiszélesítették.

A Hkbp. 435. § (3) bekezdése alapján a honvédelmi miniszter a kihirdetés jogát *„különös viszonyok esetén”* az illetékes parancsnokra ruházhatja. A jogszabály nem rögzíti a különös viszonyok fogalmát, abból azonban az következik, hogy ebben a

---

²² Kelemen: i. m. 131. o. 2. bekezdése.

²³ Hkbp. 435. § (2) bekezdése.

körben bármely a normál viszonytól eltérő helyzetben – külső vagy belső támadás, akár természeti katasztrófák esetén is – átruházhatta a fentebb nevesített jogkört.

Az illetékes parancsnok diszkrecionális jogköre volt azonban még a kihirdetett rögtönítelő eljárás esetén is, hogy a parancsnoksága alá tartozó egység vagy egyes személyek esetében a kihirdetett különös eljárások alkalmazását felfüggeszse, illetőleg eldönthette, hogy az alkalmazandó-e.²⁴ Ez lehetővé tette, hogy amennyiben bizonyos katonai egységeknél a kihirdetés feltételei nem állnak fenn úgy ezt az illetékes parancsnok felülírhatta és a normál eljárásrendre utalhatta a katonai büntető eljárásokat, vagy akár azt, hogy bizonyos elkövetők esetében eltérjen – nélkülözve a rögtönítelő bírósági eljárást – az elkövető javára.

A kihirdetés nélküli rögtönítelő bírósági eljárások elrendelésére az illetékes parancsnok volt jogosult a függelemsértés, a zendülés, a gyávaság, a fegyelem- és rendháborítás, a jogosulatlan toborzás és a kémkedés büntettének eseteiben, amennyiben a katonai büntetőjog szabályai szerint rögtönítelő bírósági eljárásnak kihirdetés nélkül is helye van.²⁵ Az illetékes parancsnoki döntéssel történő különleges eljárásnak tehát csak nevezett hat bűncselekmény azon eseteiben volt lehetőség, ha arra a külön anyagi jogi szabályok lehetőséget biztosítottak, ilyen módon ezen parancsnoki rendelkezés nem tekinthető törvénytől független diszkrecionális jogkörnek, így a szabályozás a XIX. század második felére a polgári kor jogi gondolkodásba beépült jogbiztonság követelményeit nem sértette.

Megfigyelhetjük tehát, hogy mind a miniszter jogkörébe tartozó kihirdetésnek, mind az illetékes parancsnok által elrendelhető rögtönítelő bírósági eljárásnak más-más bűncselekményi kör esetében van helye. A kihirdetésnek az összes katonai bűncselekmény és a Hkbp. 435. §-ban nevezett cselekmények, a kihirdetés nélküli elrendelésnek a 433. §-ban nevesített hat bűncselekmény esetén van lehetőség. Nem beszélhetünk tehát

---

²⁴ Hkbp 434. §.

²⁵ Hkbp. 433. §.

általános és különös elrendelhetőségről, sokkal inkább tárgykör szerinti megosztásról van szó.

Megvizsgálva a rögtönbíráskodás szabályait láthatjuk, hogy az illetékes parancsnoknak széles eljárési jogköre van, mind az eljárás megindításakor, mind a bírósági eljárás lefolytatását követően.

Az eljárás megindítását az illetékes parancsnok parancssal rendeli el, melyben pontosan megjelöli a történeti tényállást²⁶, ezen parancsot a honvéd ügyész részére küldték meg. A jogszabály értelmében az ügyésznek nem volt mérlegelési jogköre a bírósági eljárás megindítására, köteles volt az elrendelő parancsot haladéktalanul megküldeni a hadosztálybírósnak²⁷. A Hkbp. explicit megfogalmazása szerint az eljárásban nem volt helye sem alakszerű nyomozásnak, sem vádirat-benyújtásnak. Látható tehát, hogy az ügyész vádemelési szakban betöltött szerepét ténylegesen az illetékes parancsnok gyakorolta, az ügyésznek pusztán formális szerepe volt az eljárás megindításában. Az eljárást elrendelő parancs pedig a vádirat szerepét töltötte be azzal a kivétellel, hogy a büntetésre és a bűnösség megállapítására történő indítványt nem tartalmazott.

Az elrendelő parancs abban az esetben volt kiadható, ha az elkövetőt tetten érték vagy az elkövető bűnössége „*minden valószínűség szerint haladéktalanul be fog bizonyulni*”. Ebből az következik, hogy bár a Hkbp. 440. §-a szerint alakszerű nyomozásnak nem volt helye mégis szerepe lehetett bizonyos tény és bizonyíték felderítésének, amely alapján az illetékes parancsnok parancskiadásról döntött.

A honvéd ügyésznek bár az eljárás megindításban döntési jogköre nem volt a vizsgált joganyag szerint mégis az ő kötelessége volt a bizonyítékokat felkutatni és az összeült bíróság elé tárni,²⁸ amely nem kis nehézségek elé állította a vád képviselőjét, hiszen maga az illetékes parancsnok nem feltétlenül volt jogász, így a vád

---

²⁶ Hkbp. 438. §.

²⁷ Hkbp. 440. §.

²⁸ Hkbp. 441. § (3) bekezdés.

megalapozottságának vizsgálata sem volt feltétlenül szakmailag megalapozott.

Miután az elrendelő parancsot a honvéd ügyész továbbította a bíróságnak, aki az eljárást háromszor huszonnégy óra alatt köteles volt lefolytatni, ellenkező esetben az eljárás *ex lege* a rendes eljárás megindulását eredményezte.²⁹ Felmerül ugyanakkor a kérdés, hogy amennyiben a rendes eljárás a törvényes időkeret túllépése miatt indul meg hogyan volt lehetséges az eljárás lefolytatása, hiszen az eljárást megelőző alakszerű nyomozás mellőzésre került és minden valószínűség szerint sok esetben nem is volt megismételhető, amennyiben a bizonyítékok már nem voltak fellelhetők. Látható tehát, hogy az illetékes parancsnok a rögtönítelő bírósági eljárást megindító parancsát gyakran a bizonyítékok beszerzésének a nehézsége miatt nem adta ki, nem feltétlenül az eljárás alá vonandó személy érdekében mellőzték. A bírósági eljárásban a védő részvétele kötelező volt, amennyiben a terhelt nem választott védőt, úgy neki kirendelés útján biztosították a védelmet,³⁰ a védőnek azonban nem feltétlenül kellett jogi végzettséggel rendelkeznie, honvédtiszt is kijelölhető volt védőként.³¹

A bírósági eljárást követően, amennyiben a bírói tanács egyhangúlag bűnösnek találta a terheltet, úgy a büntetés főszabály szerint halál volt, amelynek végrehajtására már a bírói tanács összeülésekor fel kellett készülni.³² A halálbüntetés helyett két esetben lehetett szabadságvesztést kiszabni, egyrésztől ha az elkövető huszadik életévét az elkövetéskor még nem töltötte be, úgy kötelező volt a szabadságvesztés kiszabása, illetőleg a bíróság mérlegelése alapján, méltányosságból, ha az eljárás a kellő generális preventív hatást elérte.³³

Az illetékes parancsnok széles mérlegelési jogköre az ítélet meghozatalát követően is megmaradt három körben. A meghozott

---

²⁹ Hkbp. 441. § (5) bekezdés.

³⁰ Hkbp. 442. § (2) bekezdés.

³¹ Hkbp. 442. § (2) bekezdés utolsó fordulata.

³² Kelemen: i. m. 132. o.

³³ Hkbp. 444. § (3) bekezdés.

ítélet csak az illetékes parancsnok megerősítésével vált jogerőssé.³⁴ Az illetékes parancsnokot a halálbüntetés kiszabása esetén az uralkodó által reá ruházott kegyelmi jogkör illethette meg.³⁵ A parancsnokot illetve továbbá az ítélet törvényességi felülvizsgálatának joga is, amennyiben az ítéletet jogi okból nem találta megerősíthetőnek, úgy a rendes eljárás megindításáról intézkedett.³⁶ Figyelemmel arra, hogy ezen különleges eljárásban perorvoslatnak helye nem volt³⁷ a tényleges törvényességi felülvizsgálatot, hivatalból látta el egy olyan személy, aki jogi végzettséggel nem feltétlenül rendelkezett.

Felmerül azonban a kérdés, hogy amennyiben a parancsnokot kegyelmi jogkör nem illethette meg, vagy azt nem gyakorolta, az ítélet jogi szempontból megalapozott volt, azonban az ítéletet mégsem látta el megerősítésével – hiszen a jogszabály szövegéből nem következik ilyen irányú kötelezettség –, úgy ebben az esetben a megindítható volt-e a rendes eljárás, vagy más eljárásjogi szabály alkalmazásával orvosolható lett volna-e a mulasztással megvalósuló jogsértés? Álláspontom szerint sérthette a terhelt tisztességes eljáráshoz való jogát, hogy azon illetékes parancsnokot illethet meg a kegyelmi jogkör, aki éppen a rögtönítélő eljárást kezdeményezte tudatában annak, hogy amennyiben a terheltet bűnösnek találják, halálra ítélik.

Látható tehát, hogy az illetékes parancsnok a rögtönítélő bírósági eljárásban igen erős diszkrecionális jogkörrel rendelkezett mind az eljárás megindítása, mind az ítélet, törvényességi felülvizsgálata, illetőleg annak végrehajttatása körében.

Rátérve a hadrakelt seregek bírsági eljárásának vizsgálatára, láthatjuk, hogy a Hkbp. 451. § alapján – eltérő szabályozás hiányában – a rögtönítélő bíróságok eljárási szabályainak alkalmazását rendeli el a törvénycikk, így az alábbiakban csak az eltérésekre szeretnék rávilágítani.

---

³⁴ Hkbp. 445. § (2) bekezdés.

³⁵ Hkbp. 445. § (3) bekezdés.

³⁶ Hkbp. 445. § (4) bekezdés.

³⁷ Hkbp. 446. § (2) bekezdés.

Első és talán legfőbb különbség, hogy a jogszabály jelen eljárás alkalmazhatóságát a polgári, katonai igazságszolgáltatás alá nem tartozó személyekkel szemben is alkalmazhatóvá teszi, abban az esetben, ha a megszállt területek lakosságával szemben, meghatározott bűncselekmények körében a legfőbb parancsnok ezt külön elrendeli és az elkövetőt az osztrák-magyar vagy szövetséges haderő fogja el.³⁸ Kelemen Roland szerint ennek is volt betudható, hogy az első világháború alatt a katonai büntetőeljárásban felelősségre vont személyek száma elérte a 3 milliót.³⁹ Ebben az esetben a tábori haditörvényszékek egyesíthették a polgári személyek büntetőügyeit az előttük folyó katonai eljáráshoz.

Másodsorban a hadrakelt seregek bírósági eljárásában helye van nyomozásnak, amit a kijelölt igazságügyi tiszt vezetett,⁴⁰ azonban annak rövidítése érdekében enyhébb szabályok voltak alkalmazandók.⁴¹ Így nem minden nyomozási cselekményről kellett jegyzőkönyvet fölvenni.⁴² Tanú meghallgatásra csak akkor volt lehetőség, ha ezt az illetékes parancsnok szükségesnek látta, mivel azonban az eljárás elrendelése is az ő hatásköre volt, így tényleges fegyveregyenlőségről a vád és a védelem viszonyában nem lehetett szó. A nyomozásvezető intézkedései ellen az illetékes parancsnokhoz lehetett „*felfolyamodással fordulni*”⁴³, aki azonban jogi végzettséggel nem feltétlenül rendelkezett, így a nyomozás jogszerűtlensége esetén hatékony jogorvoslatról sem lehetett szó minden esetben. A vádemelés kérdésében is az illetékes parancsnok döntött, melyet az igazságügyi tiszthez vagy honvédtiszthez intézett paranccsal rendelt el. Maga a vád képviselője sem volt szükséges tehát, hogy jogász

---

³⁸ Hkbp. 454. § (1) bekezdés

³⁹ Kelemen: i. m. 132-133. o.

⁴⁰ Hkbp. 465. §.

⁴¹ A Hkbp. explicit követelményként fogalmazta meg, hogy a „hosszadalmasságot kerülni kell” (466. §).

⁴² Hkbp. 466. § (2) bekezdés.

⁴³ Hkbp. 468. §.

végzettséggel rendelkezzen, az illetékes parancsnok döntése alapján ugyanis az általa kijelölt bármely honvédtiszt eljárhatott.⁴⁴

A bírósági eljárást megelőzően jogszabály a vád közlése és a tárgyalás megkezdése között három nap tárgyalási időközt ír elő, a vádlott bizonyítási indítványait mégis a második napon köteles volt megtenni⁴⁵, amely tovább nehezítette a védelem dolgát. Maga a bírósági eljárás főszabályként nem volt nyilvános, ebből látható, hogy míg a rögtönbírósági eljárás célja az elrettentés, a generális prevenció volt, a haditörvényszék eljárása pusztán az eljárás rövidítését szolgálta.

További jelentős eltérés a rögtönítélő bírósági eljáráshoz képest, hogy a halálos ítélet csak a hadrakelt seregek legfőbb parancsnokának megerősítésével váltak jogerőssé, azonban perorvoslatnak itt sem volt helye.⁴⁶

A Hkbp. bár 1952-ig hatályban maradt,⁴⁷ attól azonban mind az első, mind a második világháború csataterein eltértek, az ott megfogalmazott szigorú jogi normákat a hadszíntéren nem tartották be, mivel azok harctéri hatékonysága elenyésző volt.⁴⁸ Hautzinger Zoltán meglátása szerint ennek oka az első világháború során a folyamatos tiszt hiány és az állandóan változó illetékességi szabályok voltak.⁴⁹ Ennek nyomán az első világháború hadszínterein, elsősorban a vád és a bírói pozíció elkülönítését negligálták a parancsnokok, hiszen a háborús körülmények között a parancsnokok tisztí ügyészlől gondoskodni nem tudtak. Ezentúl, bár nem volt rá törvényi felhatalmazás a hadi érdekeket szem előtt tartva a bíróságok

---

⁴⁴ Hkbp 470. § (3) bekezdés.

⁴⁵ Hkbp. 473. §.

⁴⁶ Hkbp. 475. §.

⁴⁷ Kovács: i. m. 145. o.

⁴⁸ Hautzinger Zoltán: A magyar katonai büntetőeljárás fejlesztési irányai. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2011. 37. o. Vö.: Farkas Gyöngyi (szerk.): A Hadtörténeti Levéltár katonai igazságügyi szerveinek, iratainak repertóriuma 1802-1991. Hadtörténeti Levéltári Kiadványok. Budapest, 2003. 37. o.

⁴⁹ Hautzinger: i. m. 37. o.

„korlátlan enyhíthetőséget” alkalmaztak, és bár contra legem ekörben szabadon mérlegeltek a büntetés kiszabása körében.⁵⁰

Összefoglalva, látható hogy a rögtönítélő eljárás elsődleges célja a gyors eljárási rend mellett az elrettentés, a generális prevenció volt, amelyet csak a katonai bíróságok személyi hatálya alá tartozó személyekkel szemben lehetett alkalmazni. Ezzel szemben a hadrakelt seregek bírósági eljárása alkalmazható volt a megszállt területek lakosságának bizonyos bűncselekményeire is. Ezen utóbbi eljárásnak az elsődleges célja a bizonyítási eljárás felgyorsítása volt. A haditörvényszék a jelenleg hatályos alaptörvény terminológiájával élve a rendkívüli állapotnak megfelelő különleges állapotban, míg a rögtönítélő bíróság a szükségállapot eseteivel azonos különleges állapot idején volt felállítható.

1.3. Az 1939. évi II. törvénycikk rendelkezései

A honvédelemről szóló 1939. évi II. törvénycikk *(a továbbiakban Htc.)* a háború, illetve a háborús veszély esetére különleges hatalomgyakorlás keretei között engedélyezte a kormányzat részére egyes igazságszolgáltatási rendelkezések törvénytől eltérő módosítását⁵¹. E körben a minisztérium a hatásköri és illetékességi szabályokat szabadon változtathatta meg. Ezzel sokkal szélesebb körű eltérést engedélyezett, mint az 1912. évi LXIII. törvénycikk, amely taxatívén meghatározott ügyekre korlátozza a hatásköri szabályok módosíthatóságát, egyúttal a módosítás irányát is meghatározva.

Az 1939- es joganyag 160. § (1) bekezdése szerint:

„A minisztérium egyes bűncselekmények tekintetében az eljárást és az ítélethezást a fennálló törvények szerint arra hivatott bíróságokról más polgári büntetőbíróságokra ruházhatja át.”

---

⁵⁰ Rendelkezések a katonai bűnvádi eljárásra vonatkozólag mozgósítás esetén, 1914. Bp. 18. §.

⁵¹ A honvédelemről szóló 1939. évi II. törvénycikk 160. § (1) és (2) bekezdései.

Kádár Pál értelmezése szerint ezen rendelkezés az illetékességi szabályok megváltoztathatóságát jelentette.⁵² Álláspontom szerint azonban ebből ennél sokkal szélesebb körű rendelkezési jogköre volt a kormányszatnak, azzal ugyanis, hogy az ügyeket „*más bíróságra ruházhatja*” az is következik, hogy a civil büntetőügyek körében más, hatáskörrel egyébként nem rendelkező bíróságok hatáskörébe utalhatta az ügyet, vagyis mind horizontális, illetékességi, mind vertikális, hatásköri szabályokat szabadon módosíthatta a végrehajtó hatalom. Ennek egy korlátja volt, csak civil büntetőbíróságok hatáskörébe utalhatta az ügyeket, arra nem volt lehetőség, hogy a civil büntetőbíróságok hatáskörét elvonva a katonai bíróságokra ruházzon át hatáskört.

A kormányzat a hatásköri, illetékességi szabályok módosításán túl széleskörű eljárési jogot módosító jogkört is kapott azzal, hogy a 160. § (2) bekezdése szerint:

„A minisztérium az eljárás gyorsítása végett a polgári büntető eljárás rendes szabályainak módosításával és kiegészítésével – megfelelő jogorvoslatnak és a védelem elvének gyakorlati biztosítása mellett – különleges eljárési szabályokat állapíthat meg.” Az eljárásjogi szabályok módosításának egyetlen korlátja tehát a védelemhez és a jogorvoslathoz való jog sérthetetlensége volt. Ebből következően a hatásköri szabályok tekintetében nem utalhatott a legfőbb bírói fórum hatáskörébe elsőfokú eljárást, ott ugyanis a fellebbvitel fogalmilag kizárt lenne. Továbbá a szabályozás tárgyköre kizárólag a civil büntetőbíróságok eljárása lehetett, a katonai szabályokat ezen szakasz szerint nem módosíthatta szabadon. Ennek a módosításnak egyetlen korlátja az idézett szakasz nyomán a védelemhez és jogorvoslathoz való jog, ebből következően a statárium fentebb ismertetett szabályainak alkalmazása a Htc. hatálybalépését követően kizárt volt.

Felmerül a kérdés, hogy a fentebb hivatkozott jogszabályi hely értelmében a Hkbp. hadrakelt seregek bíróságának eljárési szabályai alkalmazhatóak voltak-e a megszállt területek civil

---

⁵² Kádár: i. m. 11. o.

lakosságával szemben, így a statárium bevezetése velük szemben alkalmazható volt-e. Ahhoz hogy a kérdésre választ kapjunk szükséges megvizsgálunk a Htc. személyi hatályát, ezen civil eljárási joganyag ugyanis csakis a magyar joghatóság alá tartozó területek lakosságára vonatkoztak. Ebből következően a Htc. hatálybalépését követően a fentebb hivatkozott szakasz nem veszítette hatályát a haditörvényszéki eljárás, így a statárium továbbra is alkalmazható volt a megszállt területek civil lakosságára.

Az Htc. a fentebb ismertetett katonai bünvádi eljárásoktól eltérő szabályokat nem állapít meg, így a Hkbp. fentebb ismertetett szabályait kellett alkalmazni, mind a rendes, mind a rendkívüli eljárásokra. Vagyis ezen rendkívüli eljárási jogot felülíró rendeletalkotás csakis a civil büntető eljárásokra vonatkozott, ebből következően a védelem és a jogorvoslat joga sem illette meg olyan mértékben a katonai különleges jogrendi igazságszolgáltatás hatálya alatt álló személyeket.

A Htc. a 1912. évi LXIII. törvénycikktől eltérően eltérő anyagi jogi szabályozást nem fogalmazott meg, a büntető anyagi jogi szabályoktól eltérést nem engedett, ennek egyértelműen jogbiztonsági megfontolásai voltak, elősegítve azt, hogy a háború idején elkövetettségre azonos joganyag vonatkozzon, mint béke idején. A generál-preventív hatás ugyanis elérhető volt pusztán az eljárások gyorsításával, nem volt szükséges sem a büntetési tételek emelésére, sem a plusz kriminalizációs tevékenység. Ahogyan azt a legújabb büntetőjogi statisztikák is mutatják a legszélesebb körű preventív hatást a büntető eljárás sikeressége, a felderítettségi mutatók növekedése éri el, sokkal inkább, mint a büntetési tételek növelése vagy a speciális tényállások kodifikálása.⁵³ Ilyen módon szükségtelen is a büntető anyagi jogi szabályok különleges jogrendi módosítása.

---

⁵³ vö.: Dr. Gál István László: A büntetőjog szerepe a gazdaságban, avagy megelőzhető-e brókerbotrányok büntetőjogi eszközökkel: <http://ujbtk.hu/prof-dr-gal-istvan-laszlo-a-buntetojog-szerepe-a-gazdasagban-avagy-megelozhetok-e-a-brokerbotran-yok-buntetojogi-eszkozokkal/>

Polgári eljárási és anyagi jogi szabályozás tekintetében szinte teljesen szabad szabályozási jogkört engedett a kormánynak, egyes követeléseket felfüggeszthetett, vagy akár azonnali érvényesíthetőségnek is helyet adhatott.⁵⁴

1.4. A szocialista különleges jogrendi igazságszolgáltatás szabályai

Az 1951. évi 31. sz. törvényerejű rendelet hatályon kívül helyezte a Hkbp-t és a katonai igazságszolgáltatásra egyúttal az 1951. évi III. törvény rendelkezéseit tette irányadóvá, így a különleges jogrendi katonai igazságszolgáltatás alapjai is megszűntek. Az 1951. évi bünvádi perrendtartásról szóló joganyag ugyanis különleges jogrendi eltérő szabályokat nem állapított meg.

Az 1940-es években a jogrendszer alapjait érintő antidemokratikus átrendeződések mind a katonai, mind a civil; mind az általános, mind a különös jogrendi igazságszolgáltatást alapjaiban átrendezte. Az igazságszolgáltatás tekintetében mélypontnak tekinthető a demokratikus államrend és köztársaság büntetőjogi védelméről szóló 1946. évi VII. törvény (*a továbbiakban: Védtörvény*), amit Hutzinger Zoltán találóan „hóhér törvénynek” nevez⁵⁵. Ezen joganyag, ahogyan azt neve is mutatja, az 1946. évi I. törvénnyel megalkotott jogrendet volt hivatott védeni, szinte korlátlan büntetőhatalommal. A védtörvény hatálybalépését követő években a valóságban törvényes igazságszolgáltatásról nem beszélhetünk, mivel azonban jelen dolgozatom tárgyát nem az 1940-50-es évek anomáliás büntető joggyakorlata képezi, így erre, terjedelmi körlátokra is tekintettel, külön nem térek ki.

A védtörvény egészen 1962-ig hatályban maradt, így az 1956-os forradalom megtorlásaiban is jelentős szerepet kapott, ezt a joganyagot alkalmazták, mind civil mind a katonai büntetőbíráskodásban. Az 1960-as évekre – a hidegháború által generált folyamatos fegyveres konfliktus veszélye folytán –

---

⁵⁴ 1939. évi II. törvénycikk 159. §.

⁵⁵ Hutzinger: i. m. 42. o.

szükségessé vált egy új honvédelmi törvény megalkotása, egyidejűleg a háborús jogrend újraszabályozása, ez vezetett a honvédelemről szóló 1960. évi IV. törvény *(a továbbiakban: 1960. évi Hvt)* megalkotásához.

Az 1960. évi Hvt. rendelkezései szerint különleges intézkedéseit alapvetően háború esetén lehetet bevezetni,⁵⁶ ugyanakkor azokat az állam biztonságát veszélyeztető bármely egyéb esetben is alkalmazni lehetett.⁵⁷ A különleges intézkedéseket főszabályként a Minisztertanács rendeli el, esetenként egyéb felhatalmazott állami szerv, vagy a katonai egységek parancsnoka.⁵⁸ Az 1960. évi Hvt. igazságügyi rendelkezéseket nem tartalmazott, így egy esetleges háború esetén továbbra is az általános eljárási szabályokat lett volna szükséges alkalmazni, a statárium alkalmazására nem lett volna lehetőség. Mind a honvédelemről szóló 1976. évi I. törvény szintén nélkülözte az igazságszolgáltatást érintő különleges intézkedések szabályozását.

---

⁵⁶ A honvédelemről szóló 1960. évi IV. törvény 114. §.

⁵⁷ Kádár: i. m. 14. o.

⁵⁸ 1960. évi IV. Törvény 123. §.

1.5. Demokratikus átrendeződések különleges jogrendi igazságszolgáltatása

A honvédelemről szóló 1993. évi CX törvény (*a továbbiakban: 1993. évi Hvt.*), ellentétben a szocializmus alatt született honvédelmi jogszabályokkal, részletesen szabályozta a rendkívüli intézkedések körében bevezethető igazságügyi intézkedéseket. Kádár Pál a beiktatott igazságügyi intézkedések céljaként jelöli meg az eljárások egyszerűsítését, gyorsítását és az erőforrások kímélését a védelmi cél érdekében⁵⁹.

E körben az 1993. évi Htv. alapján rendeletben lehet megállapítani azon kisebb jelentőségű bűncselekmények körét, melyekben a bírósági eljárás kizárt, kisebb jelentőségű bűncselekményeket szabálysértéssé minősíthet. Külön meg kell említenünk, hogy a törvény főszabályként kizárta az elsőfokú bíróság határozata elleni fellebbezés lehetőségét, az eljárások mind a polgári, mind a büntető ügyek tekintetében egyfokú eljárássá váltak különleges jogrendet igénylő állapot esetén. Rendeleti úton szinte szabadon szabályozható és átalakítható a bírósági és ügyészségi szervezetrendszer.⁶⁰

Az 1993. évi Hvt. 227. §-a alapján a kivételes állapot idején rendeletalkotási joggal rendelkező szerv rendeletben katonai bíróságok felállításáról rendelkezhetett, melyeket általános hatáskörű bírói fórumokká nevezhette ki, így a civil büntető és polgári ügyekben is ítélezhettek. A polgári ügyekben való ítékezés joga a törvényből bár explicite nem következik, az mégis megállapítható abból, hogy a katonai bíróságok a „hatáskörébe utalt ügyekben általános hatáskörű bírósággént jár el”, ebből következően nem lett volna kizárt, hogy rendeletben – bár ez nem szokványos – egyes polgári peres eljárásokat is a katonai tanácsok hatáskörébe utaljanak.⁶¹

---

⁵⁹ Kádár: i. m. 28. o.

⁶⁰ A honvédelemről szóló 1993. évi CX törvény 224-226. §.

⁶¹ 1993. évi CX. törvény 227-228. §.

Továbbá rendeletben lehet szabályozni a katonai eljárásokra vonatkozó külön szabályokat is.⁶² A törvény hiányossága azonban, hogy nem határozta meg a katonai eljárások fogalmát, nem határozta meg, hogy azok alatt a katonák elleni büntető ügyeket, vagy a katonai bíróságok hatáskörébe utalt civil ügyeket is érteni kell. Tény azonban, hogy ezen eljárások szabályait szabadon állapíthatta meg a Kormány.

Az eljárásoknak a hadműveletek, rendkívüli körülmények okán való akadályoztatása esetén az eljáró hatóságoknak az eljárás felfüggesztéséről kellett rendelkezni, az elévülés ebben az esetben nyugodott.⁶³

Az 1993. évi Hvt. 230. §-a alapján rendeletben megállapított esetben elrendelhető volt a rögtönbíráskodás:

„az ország egész területén vagy egy részén, illetve a katonai büntető bíráskodás hatálya alá tartozó területen rögtönbíráskodás rendelhető el.”

Az idézett szakasz alapján mind a civil büntetőügyekben, mind a katonai eljárásokban alkalmazható volt a statárium, ugyanakkor az eljáró bíróságok kizárólag a megyei és a katonai bíróságok lehettek. Továbbá arra is mód volt, hogy a rögtönbíráskodás hatálya csak az ország egyes területeire vonatkozóan kerüljön bevezetésre.⁶⁴

A statáriális eljárások hatálya alá tartozó bűncselekmények büntetési tételét is meghatározza a joganyag, amely tíz évtől húszévig, vagy életfogytig tartó szabadságvesztés. Ebből következően csak a legsúlyosabb cselekmények esetén volt elrendelhető a statáriális eljárás.

Az 1993. évi Hvt. rendelkezései szerint a rögtönbíráskodási eljárást a médiumokban „szokásos módon” ki kellett hirdetni,⁶⁵ ez azonban szinte értelmezhetetlen, ha figyelembe vesszük, hogy azok „szokásos módja” csak akkor lett volna megállapítható, ha erre

---

⁶² 1993. évi CX törvény 228. §.

⁶³ 1993. évi CX törvény 229. §.

⁶⁴ 1993. évi CX törvény 230. §.

⁶⁵ 1993. évi CX törvény 230. § (2) bekezdés.

rendszerint sor került volna, ennek ellenére egyetlen esetben sem hirdették ki.

Az 1993. évi Hvt. 232. §-a alapján rendeletben mind a polgári, mind a büntető bírósági, közjegyzői eljárások anyagi és eljárásjogi szabályai szinte korlátozás nélkül módosíthatók lettek volna.⁶⁶ Erre természetesen történelmi okokból soha nem került sor.

A honvédelemről szóló 2004. évi CV törvény (*a továbbiakban: 2004. évi Hvt.*) különleges jogrend idején bevezethető igazságügyi tárgyú rendeletalkotási jogkört nagyrészt azonosan állapította meg, mint az 1993. évi Hvt. Az 1993. évi jogszabálytól eltérő rendelkezésként szerepelt a 2004. évi Hvt.-ben, hogy már explicite kimondta, hogy büntető anyagi jogszabályok – mind a büntetési tételek, mind különös részi tényállások – szabadon módosíthatók, cselekmények kriminalizációjára kerülhet sor, annak egy korlátja, hogy új büntetési nemet nem vezethetett be⁶⁷.

Összefoglalóan megállapítható tehát, hogy a kivételes jogrendi igazságszolgáltatás az 1912-es évektől jelentős változáson ment keresztül, kezdetben külön joganyag szabályozta a katonai és a civil igazságszolgáltatási rendelkezéseket, majd a szocialista diktatúra éveiben a katonai büntető eljárási külön joganyag eltörlésével ez a civil és büntető ügyekben egységesen lett szabályozva az 1960-as évektől.

---

⁶⁶ Kádár: i. m. 28. o.

⁶⁷ A honvédelemről és a Magyar Honvédségről szóló 2004. évi CV törvény 178. § (2) bekezdés.

2. Hatályos szabályozás és lehetséges fejlesztési irányok

2011. évtől Magyarország védelmének és különleges jogrendi eltérő szabályainak megállapítása Magyarország Alaptörvényének (a továbbiakban: Alaptörvény) megalkotásával újra esedékessé vált⁶⁸. Az alábbiakban röviden vázolni kívánom a különleges jogrend idején bevezethető igazságügyi intézkedések jogszabályi hátterét.

Az Alaptörvény az 1949-es alkotmánnyal ellentétben külön fejezetben szabályozza a kivételes jogrend egyes eseteit és az azokban bevezethető egyes intézkedéseket, ez mutatja a jogalkotói szándékot arra, hogy ezen kivételes szabályok egységesen a lehető legmagasabb jogforrási szinten kerüljenek rögzítésre.

Az Alaptörvény alapján rendkívüli állapot esetén a Honvédelmi Tanács, Szükségállapot esetén a köztársasági elnök, megelőző védelmi helyzet, terrorveszélyhelyzet, váratlan támadás valamint a veszélyhelyzet esetén a Kormány a honvédelemről és a magyar honvédségről, valamint a különleges jogrend idején bevezethető intézkedésekről szóló 2011. évi CXIII. törvényben (a továbbiakban: Hvt.) meghatározott rendeletalkotási joggal rendelkezik, melyekben egyes törvények alkalmazásától eltérhet, egyúttal azok alkalmazását felfüggesztheti⁶⁹.

Megvizsgálva a Hvt. rendelkezéseit látható, hogy az igazságszolgáltatás területén bevezethető intézkedések nagyban azonosak az 1993. évi és a 2004. évi Hvt. rendelkezéseivel. Eltérést mutat azonban a hatályos Hvt. abban, hogy rendeleti úton csakis a polgári és büntető eljárásjogi szabályok módosíthatóak⁷⁰, rendeletben sem büntető, sem anyagi jogi jogszabályok nem írhatók felül, ebből következően azok alkalmazása sem függeszthető fel. Ennek egyértelműen a jobbiztonság követelményének szemelőt tartása a célja, annak ugyanis, ha a rendelet alkotására feljogosított személy, vagy szerv újabb cselekményeket kriminalizálhatna, vagy a polgári

---

⁶⁸ Kádár: i. m. 36. o.

⁶⁹ Magyarország Alaptörvénye 48-54. cikkek

⁷⁰ Hvt. 74. §.

jogi viszonyokat szabadon alakíthatná az a jogalanyok életviszonyaiba történő legmélyebb beavatkozás lenne, melyre felkészülni nem lenne módjuk. A büntető anyagi jogi szabályok módosítása – ahogyan az fentebb is kifejtésre került – gyakran nem elégséges a kívánt preventív hatás eléréséhez, sokkal inkább az eljárások hatékonyságának az előmozdítása. Ezért álláspontom szerint a kívánt cél eléréséhez szükséges visszatartó erőt jelent, a felderítettség fokozható az eljárási szabályok módosításával és az eljárás felgyorsításával.

A Hvt. a rögtönbíráskodás lehetőségét hasonlóan szabályozza mint a 2004. évi Hvt. a rögtönbíráskodás alkalmazható mind a katonai, mind a civil büntető eljárásokban, ezen eljárásokban továbbra is a törvényszék és a katonai bíróságok járhatnak el. Bár az évtizedek során törvényi felhatalmazás lehetővé tette a különleges jogrendi igazságszolgáltatás szabályozását, így rögtönítelő bírósági eljárást is, annak konkrét szabályozására az 1912-es évtől nem került sor, ahogyan Kádár Pál fogalmaz „a rendkívüli jogrend időszakára kidolgozott eljárási kódexszel adós a hazai jog”⁷¹.

Bár a részletes szabályozás nem született meg, annak jogi keretei, így korlátai mégis adottak. A rendeletalkotási joggal rendelkező személyek és szervek a fentebb ismertetett szakaszok alapján szinte szabadon alakíthatják az igazságszolgáltatás eljárási szabályait, annak mégis keretet szab az Alaptörvény 54. cikke, mely alapján a rendelet alapvető jogok körében – az I. cikk keretein túl – nem korlátozhatja és nem függesztheti fel az emberi méltósághoz, élethez és a magzati élet védelméhez, tiltott a kínzás és a megalázó bánásmód alkalmazása. Biztosítani kell a védelemhez való jogot és az ártatlanság védelmét. A védelemhez való jog álláspontom szerint csakis úgy biztosítható, ha az eljárás alá vont személy részére jogász végzettséggel és védelem ellátására hivatott személyt biztosítanak védőnek, így a Hkbp. szabályozása nyomán nem jogvégezett személyek védőként történő kirendelése kizárt. A védelem,

---

⁷¹ Kádár: i. m. 29. o.

védekezés jogához tartozik, bár ezt az Alaptörvény kifejezetten nem nevesíti, az önvádra kötelezés tilalma is.

Az igazságszolgáltatás és a büntető eljárás alapelveit tekintve a fentebbi szabályozás nyomán a rendelet alkotás felülírhatja a többfokú bírósági rendszert, jogorvoslathoz való jogot, a társasbíráskodás elvét, a hatáskör elvonás tilalmát.

Egyes elvek azonban az Alaptörvény 54. cikkén túl sem írhatók felül, mivel azok a jogállamisághoz kötődő alapelvek, az Alaptörvény alkalmazását ugyanis a rendelet nem függesztheti fel,⁷² ebből következően a B cikkben deklarált jogállamisághoz kötődő alapelvekhez kötött eljárási szabályok nem függeszthetők fel. Ilyen alapelv a bírói függetlenség elve, bár a rendelet a bíróságok szervezetének, bírák kinevezésének szabályaitól eltérő szabályokat állapíthat meg, azok ténylegesen nem vezethetnek a bírói függetlenség megsértéséhez. Továbbá nem lehet olyan törvénytől eltérő szabály megállapítani, amely a legalitás és opportunitás elvét sértené. Kérdés, hogy hasonlóan a Hkbp. szabályaihoz mennyiben írható felül rendeleti úton a vádelvűség, azt mennyiben veheti át a parancsnok vagy rendeletben kijelölt személy, esetlegesen a nyomozóhatóság, véleményem szerint ezen alapelvtől el lehet térni, abban az esetben, ha annak lényeges jogállami alapjai nem sérülnek, vagyis az eljárás alapját képező, a vádiratot helyettesítő dokumentum, esetlegesen parancs vagy feladatszabás a törvényes vád tartalmi elemeit tartalmazza. A tisztességes eljáráshoz való egyetemes jog általánosságából fakadóan minden részterület esetében egyedileg kell majd megvizsgálni, hogy a korlátozás a jogállamisággal összeegyeztethető módon kerül-e korlátozásra, a Strasbourg Emberi Jogi Bíróság például ezen alapelv alá sorolja az eljárás elhúzódása, esetleges hosszantartó felfüggesztését is.

A rendeletalkotás korlátainak biztosítására az Alkotmánybíróság hivatott, az Alkotmánybíróság működése ugyanis nem korlátozható.⁷³ Az Alaptörvény 24. cikk (3) bekezdés a) pontja

---

⁷² Alaptörvény 54. cikk (2) bekezdés.

⁷³ Alaptörvény 54. cikk (2) bekezdés.

szerint az Alkotmánybíróság megsemmisíti az alaptörvénnyel ellentétes jogszabályt, a T cikk (2) bekezdés szerint jogszabálynak minősül a Kormány rendelete, a Honvédelmi Tanács rendkívüli állapot idején és a köztársasági elnök szükségállapot idején kiadott rendelete. Ebből következően tehát az Alkotmánybíróság utólagos normakontroll keretei között vizsgálhatja a különleges jogrendi jogszabályok alaptörvénnyel való összhangját. Az előzetes normakontroll, ahogyan arra Kádár Pál is rávilágít különleges jogrend idején azért kizárt, mert a rendeletalkotási mechanizmus nem követi a normáljogrend jogalkotási törvényben meghatározott menetét.⁷⁴

Ahogyan az fentebb taglalásra került különleges jogrend esetén a rendes jogorvoslat ex lege kizárt, ugyanakkor abban az esetben, ha a bírói döntés alaptörvényellenességére hivatkozva történik a jogorvoslati kérelem benyújtása, ebben az esetben – mivel az 54. cikk alapján az Alkotmánybíróság működése e körben sem korlátozható – a jogorvoslati kérelem Alkotmánybírósághoz történő felterjesztése szükséges.

3. Összegzés

Összefoglalva megállapítható, hogy a különleges jogrend idején bevezethető igazságügyi intézkedések igen fontos területe volt a jogalkotásnak, 1912 óta bár sokat változott a szabályozás mikéntje, a céljai ugyanazok, az eljárások gyorsítása hatékony igazságszolgáltatás mellett, az alapvető jogok lehető legkisebb korlátozásával történő hatékony eljárás és a források minél kisebb igénybevétele.

Bár az Alaptörvény és a Hvt. hatálybalépésével a jogalkotó a jogi kereteket megteremtette a kivételes rendeletalkotási jogkörnek, szükséges azoknak konkretizálása, szűkítése annak érdekében, hogy a különleges jogrendi igazságszolgáltatás változásai minél kisebb mértékben legyenek eltérőek a normál jogrendtől, mégis hatékonyak legyenek és az állampolgárok arra megfelelőképp felkészülhessenek.

---

⁷⁴ Kádár: i. m. 43. o.

Fontos tehát a vizsgált tárgykörben a részletszabályok kimunkálása, ennek alapjait szükséges lerakni azáltal, hogy a különleges jogrend idején bevezethető intézkedések történeti áttekintése, az esetleges külföldi modellek és az annak keretét szabó alkotmányos és nemzetközi jogi szabályokat megvizsgáljuk.